

zajednička im je bila tek averzija spram netom propale Monarhije.

Osloncem na sudbine pojedinaca, izložba i popratna publikacija korisnim su prinosom poznavanju društvenih odnosa u Istri tijekom posljednjih godina austro-ugarske uprave, kao i iskustva pojedinaca zahvaćenih ratnim zbivanjima, neovisno o tome je li riječ o mobiliziranim muškarcima ili njihovim obiteljima, osuđenima na sveprisutnu oskudicu i strepnju nad vijestima s bojišta.

Mihovil Dabo

Markus Leideck, *Markgrofovija Istra u Velikom ratu*,

Posebna izdanja, sv. 30, Pazin: Državni arhiv u Pazinu / Rijeka: Državni arhiv u Rijeci, 2014., 56 str.

Stota obljetnica izbijanja Prvoga svjetskog rata prouzročila je iznimnu živost u međunarodnim okvirima: izdavačku, izložbenu, komemoracijsku... Sukob što je desetljećima, u pogledu istraživačkoga interesa, bio u sjeni mlađega parnjaka, privukao je zamjetan interes struke, ali i javnosti. Medijska pozornost što su je zadobile donedavno zanemarene teme s početka XX. stoljeća ponukala je, možemo nagađati, hrvatski povjesničarski ceh, kao i one s njim povezane, na preispitivanje dosadašnjih saznanja o širokom spektru istraživačkih pitanja potaknutih Velikim ratom. Utemeljenu ocjenu rezultata, naravno, bit će moguće donijeti tek nakon posljednjega plotuna, odnosno nakon što se tijekom 2018. obljetničarska aktivnost neizbježno usmjeri spram stogodišnjice stvaranja prve države Južnih Slavena, ali već je sad moguće ukazati na očekivane domašaje: istraživanje prošlosti, neovisno o metodologiji, donosi rezultate jedino ako je iscrpno i temeljito provedeno, a primamljivi naslovi novih publikacija ili prigodnih manifestacija zaklonit će tek privremeno izostanak kvalitetno osmišljene pripreme. Potonje je tim očitije što je okvir jasnije određen, a istarski primjer potvrđuje napisano: što je za istarsko društvo značio Prvi svjetski rat, bit će moguće u većoj mjeri spoznati tek jačanjem utjecaja socijalne problematike na zavičajnu historiografiju kojom još dominiraju tradicionalno shvaćene nacionalnoprporodne teme. Trenutni stupanj istraženosti dovodi do jedino mogućega ishoda:

interpretacija ratnih trauma u hrvatskoj se inačici i dalje okreće pouzdanom autoritetu Balote i Milanovića, u talijanskoj Benussija i srodnih autora.

Svakako realnije ciljeve zacrtali su autori projekata koji nisu ciljali sveobuhvatnom prikazu, već su nastojali postaviti temelje priželjkivanim i svakako potrebnim budućim istraživanjima svojevrsnim sondiranjem postojećih primarnih izvora. Uza znanstveni skup održan u listopadu 2014. pod nazivom *Istra u Velikom ratu: glad, bolesti, smrt*, u navedenom kontekstu svakako valja promatrati izložbu *Markgrofovija Istra u Velikom ratu* te popratnu joj publikaciju. Autor izložbe i kataloga, Markus Leideck, pregledom sačuvanoga gradiva u dvjema institucijama koje u organizacijskom smislu stoje iza izložbe, Državnoga arhiva u Rijeci i Državnoga arhiva u Pazinu, došao je do raznorodnih dokumenata koji svjedoče o istarskim (ne)prilikama tijekom svjetskoga sukoba. Osim u istraživačkom smislu, jer inventari pojedinih fondova doista često nisu od pretjerane pomoći, zahtjevnost se zacrtane zadaće očitovala i u naknadnoj potrebi da se prikupljena dokumentacija prikaže pregledno i shvatljivo. Kao i sama izložba, sadržaj kataloga, podijeljen na devet omanjih poglavlja, slijedi logiku izlaganja započinjući povezivanjem širih i lokalnih okolnosti. Osim što se u bilješkama poziva na sadržaj pojedinih dokumenata, na koncu svake cjeline nalazi se popis svih izvora predstavljenih pod pojedinim naslovom na izložbi, a nekoliko je osobito zanimljivih doneseno i u preslicima.

Nakon „Proslova“ (3) što su ga supotpisali ravnatelji pazinskoga i riječkoga arhiva, a kojim dominira ocjena (sukladna ovdje istaknutoj) kako hrvatski i istarski prostor tek čekaju sustavnu istraživačku obradu i historiografsku analizu Prvoga svjetskog rata, „Odras globalnih prilika na istarskom tlu“ (5-11) ukazuje na potrebu kontekstualiziranja zavičajne prošlosti. „Aprovizacija i rekvizicija“ (12-17) opisane su kroz propise državnih, pokrajinskih i lokalnih vlasti, ali i ocjene spomenutih tijela o postignutim rezultatima. Druga vrsta žrtvovanja za domovinu, „Humanitarne akcije i ratni doprinos“ (18-23) također je opisana, uz naglasak na djelatnost Crvenoga križa i zasebnih vijeća za pomoć vojnicima, ali i njihovim obiteljima. Ove je naslove moguće promatrati kao svojevrsan prošireni uvod, odnosno okvir što ga je neophodno imati na umu pri razmatranju životnih okolnosti Istrana tijekom ratnih godina.

Temom koja je proteklih godina konačno potpunije obrađena kroz više monografija i znanstvenih radova, „Evakuiranci i internirci“ (24-27) započinje

omanji niz cjelina usredotočenih na neizbježno izmijenjene životne uvjete istarskoga stanovništva. Traume desetaka tisuća prisilno iseljenih oslikane su uz pomoć petnaestak dokumenata koji dokazuju kako zasigurno postoji potreba za daljnjim istraživanjem navedene problematike. „Školstvo i kultura“ (28-32) ukazuju na izmijenjene okolnosti u odnosu na predratne godine, tijekom kojih su upravo obrazovanje i prosvjeta bili podlogom užarene nacionalne konfrontacije. Prelazak Kraljevine Italije iz statusa saveznika u neprijatelja Habsburške Monarhije neizbježno se odrazio na djelatnost do rata izrazito aktivnih udruga, prije svih *Lege Nazionale*. Iako otežani uvjeti nisu bili rezervirani isključivo za obrazovanje na talijanskom jeziku, vrijedi istaknuti autorov zaključak kako je „u vrijeme rata s Italijom razvidna naklonost zemaljskih tijela, Zemaljske upravne komisije i Zemaljskog školskog vijeća za Istru, otvaranju škola na hrvatskom i slovenskom nastavnom jeziku“ (29). Preostale sastavnice „Izmijenjene svakodnevice“ (33-36) prikazane su kroz naglašene poticaje javnom iskazivanju domoljublja, neizbježno nazadovanje kvalitete prehrane i sve slabiju zdravstvenu skrb.

Posljednje su cjeline okrenute vojnoj tematici, a započinju „Napadima na istarsku obalu“ (37-41). Iako istarski prostor nije bio izložen ratnim razaranja poput, primjerice, zaleđa bojišnice na Soči, nikako ne treba zanemariti višekratne napade na Pulu i Poreč, o kojima svjedoči više sačuvanih dokumenata i novinskih napisa. Mobilizacija, smještaj ranjenika, rekvizicije nekretnina i prijevoznih sredstava tek su neke od tema orisanih pod naslovom „Vojska na istarskom tlu, istarski vojnici na svjetskom ratištu“ (42-51). Naličje, pak, široko promoviranoga patriotizma prikazano je kroz podatke o „Bjeguncima, dezerterima, špijunima i propagandi“ (52-55).

Zaključno, korisno je pozvati se na autorov stav iznesen u „Sažetku“ (56) kako tekstualni dio kataloga „daje tek ovlašan uvid u događaje na ovom području i u predmetnom vremenu, a namjena mu je da potakne temeljita istraživanja ovog tragičnog razdoblja u ustanovama u kulturi na području Istarske i Primorsko-goranske županije“, ali uz dopunu kako je Leideck, preglednim i jasnim izlaganjem, oblikovao i vrlo prihvatljivu osnovicu na kojoj bi poželjna buduća istraživanja mogla biti provedena.

Mihovil Dabo